

25.4.2022 / [Sari Autio-Sarasmo](#)

Sari Autio-Sarasmo on yleisen historian dosentti (TaY) sekä Venäjän ja Euraasian tutkimuksen yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa.

Kylmä sota, rautaesirippu ja Ukrainan sota

Rautaesiripun laskeutumisen metafora on Ukrainan presidentti Zelenskiyltä oivaltavaa retoriikkaa. Ottaen huomioon lännen tiukan yhtenäisen pakoterintaman kylmän sodan aikainen rautaesiripun läpäisevä vuorovaikutus tuskin on mahdollista. Siksi olisi paikallaan päivittää myös rautaesiripun käsite.

Käsitteet kylmä sota ja rautaesirippu ovat palanneet julkiseen keskusteluun Ukrainan sodan myötä. Onko näillä käsitteillä käyttöä Ukrainan sodan aiheuttaman kriisin analyysissä? Vaarana nykytilanteen analyysissä menneen ajan käsitteillä on, että tulemme antaneeksi asioille väärää merkityksiä selittäessämme asioita tutuin, mutta mahdollisesti harhaanjohtavin termein.

Voiko ylipäänsä kylmän sodan aikaa 1945–1991 verrata nykytilanteeseen ja onko samankaltaisuuksia mahdollista tunnistaa? Jos kyllä, millaisia ne ovat ja tuovatko kylmä sota ja rautaesirippu käsitteinä lisäarvoa analyysiin? Käyn seuraavassa läpi muutamia esimerkkejä, joissa nykytilanne linkittyy menneeseen.

Uusi kylmä sota ja laskeutuva rautaesirippu

Uuteen kylmään sotaan on viitattu viime aikoina julkisessa keskustelussa, koska Ukrainan sodan myötä maailma näyttää jälleen jakautuneen kahtia. Vastakkain ovat itsenäiseen ja suvereeniin Ukrainaan hyökännyt Venäjä sekä Venäjän aggressiota vastaan puolustautuva Ukraina ja sitä tukeva länsi. Lännen keskeisiä toimijoita ovat Yhdysvallat, NATO sekä Euroopan unioni.

Asetelma näyttäytyy kylmän sodan konfliktin jakamana maailmana, joten viittaus uuteen kylmään sotaan tuntuu luontevalta. Käsitteen käyttö ei kuitenkaan ole aivan tuore, sillä Venäjän presidentti **Vladimir Putin** [nosti käsitteen esiin puhuessaan](#) Münchenin turvallisuuskokouksessa vuonna 2007. Puhetta voidaan pitää eräänlaisena [suunnanmuutoksen pisteenä Venäjän ja lännen väleissä](#). Sen jälkeen itä-länsi-keskustelu on ollut keskeinen osa erityisesti Venäjän poliittisen johdon käyttämää retoriikkaa, jossa [lännen uhkaa Venäjälle](#) on korostettu eri tavoin.

Asetelma näyttäytyy kylmän sodan konfliktin jakamana maailmana, joten viittaus uuteen kylmään sotaan tuntuu luontevalta.

Georgian sota vuonna 2008 ja Krimin valtaus vuonna 2014 edustavat Venäjän retoriikkaan liittyviä käytännön toimenpiteitä. Sittemmin uuden kylmän sodan käsite on viitannut myös Yhdysvaltojen ja Kiinan välisiin suhteisiin, mutta Venäjän hyökkäys Ukrainaan helmikuussa 2022 ”palautti” käsitteen merkitsemään [Venäjän ja lännen välistä konfliktia](#).

Niin ikään kylmän sodan mielikuvastosta lainaavaa laskeutuvan rautaesiripun metaforaa taasen on aktiivisesti käyttänyt Ukrainan presidentti **Volodymyr Zelenskiy**. Hän kuvasi puheessaan Venäjän hyökkäyksen jälkeen 24.2.2022 [rautaesiripun laskeutuneen Venäjän ja sivistyneen maailman väliin](#) Venäjän hyökättyä Ukrainaan. Laskeutuvan rautaesiripun kielikuvaa on viime aikoina käytetty useassa eri yhteydessä. Myös Suomen pankin pääjohtaja **Olli Rehn** totesi Suomen Pankin nousevien talouksien tutkimuslaitoksen BOFIT-Venäjä tietoiskun avauspuheessaan 28.3.2022, että lännen Venäjälle asettamien talouspakotteiden myötä Venäjän ja lännen välille on laskeutunut [taloudellinen, teknologinen ja digitaalinen rautaesirippu](#).

Kylmä sota kuten sen tunnemme

On syytä pysähtyä miettimään mistä nämä käsitteet juontavat juurensa. Kylmä sota määritellään perinteisesti idän ja lännen väliseksi konfliktiksi vuosina 1945–1991, toisen maailmansodan päättymisestä Neuvostoliiton hajoamiseen, joka ei koskaan kuumentunut suursodaksi. Maailma oli jakautunut kahden suurvallan ja niiden

johtamien poliittis-taloudellis-sosiaalisten järjestelmien – kapitalismin ja sosialismin – myötä bipolaariseksi eli kaksinapaiseksi järjestelmäksi.

Vuonna 1961 rakennettu Berliinin muuri oli konkreettinen Euroopan kapitalistiseen länteen ja sosialistiseen itään jakanut linja. Rautaesiripun käsite oli keskeinen osa kylmän sodan sanastoa. Käsitteen otti käyttöön [poliittisessa, sotilaallisessa ja ideologisessa merkityksessä](#) Iso-Britannian entinen pääministeri **Winston Churchill** vuonna 1946. Churchill totesi [rautaesiripun laskeneen idän ja lännen välille](#), kun **Iosif Stalinin** Neuvostoliitto erkaantui yhteistyöstä sodanaikaisten liittolaistensa kanssa ja Itä-Euroopan valtiot eristettiin lännestä Neuvostoliiton tiukkaan sosialistiseen ohjaukseen.

Venäjän uhkailu ydinaseilla herättää ahdistavia muistoja kylmän sodan kaudesta.

Kylmään sotaan liitettiin myös voimakkaasti ydinsodan uhka kahden suurvallan ja näiden aseilpavarustelun ympärillä. Vaikka ydinaseiden rajoittamiseen tähtäävissä sopimuksissa onkin tullut viime vuosina takapakkia, ydinsodan uhka oli usein yhdistetty kylmän sodan ja menneeseen aikakauteen. Venäjän uhkailu ydinaseilla herättää ahdistavia muistoja kylmän sodan kaudesta.

Ydinaseilla ei kylmän sodan aikana [yleensä uhkailtu](#), vaikka Kuuban kriisi vuonna 1962 olikin äärimmäisen räjähdysheikkä tilanne. Ydinaseiden uhka ei realisoitunut sodaksi, vaikka olikin läsnä koko kylmän sodan kauden.

Myös reaktio uhkaan on samankaltainen. Lännen keskeisin tavoite on välttää suora sotilaallista yhteenottoa Naton ja Venäjän välillä, jotta voitaisiin välttää [sodan laajentuminen ja mahdollinen eskaloituminen ydinsodaksi](#). Kylmän sodan aikana ydinaseiden luoma kauhun tasapaino oli jatkuvasti läsnä, mutta toisen maailmansodan tuhot kokeneet valtioiden johtajat halusivat välttää vääjäämättä ydinsodaksi eskaloituvaa uutta suursotaa.

Pakotteet ennen ja nyt

Lännen ja Venäjän välisen sotilaallisen konfliktin välttämiseksi Ukrainan kriisin yhteydessä taloudelliset pakotteet ovat nousseet keskeisiksi lännen toimiksi Venäjää vastaan. Toistaiseksi energia on jäänyt pakotteiden ulkopuolelle, mikä pakotteiden tehokkuuden näkökulmasta on ongelmallinen. Venäjän talous perustuu fossiilienergian eli öljyn ja maakaasun viennille, joiden avulla se on pystynyt luomaan vahvan riippuvuussuhteen monien eurooppalaisten valtioiden kanssa.

Energian tuonnin katkaiseminen Venäjältä on monille Euroopan maille mahdotonta nopealla aikataululla. Samaan aikaan energian viennistä tuleva raha on Venäjän sodankäynnille nykyisessä tilanteessa [ensiarvoisen tärkeää](#). Fossiilienergiasta

luopuminen onkin ollut mahdollista hahmottaa [aidosti turvallisuuspoliittiseksi kysymykseksi Venäjän vastaisten pakotteiden myötä](#).

Energiariippuvaisuudesta hitaasta irtoamisesta huolimatta [arvioiden mukaan](#) talouspakotteet vaikuttavat kuitenkin pitkällä aikavälillä ja vaikuttavat laaja-alaisesti Venäjän talouteen.

Vastaavia ja samalla tavalla vaikuttavia talouspakotteita ei kylmän sodan aikana ollut. Sosialistisena valtiona Neuvostoliitto ei ollut samalla tavalla osa kansainvälisiä kauppaa ja markkinoita eikä Neuvostoliitossa toiminut ulkomaisia yrityksiä samassa merkityksessä kuin tänä päivänä. Kylmälle sodalle tyypillisiä pakotteita olivat vientikiellot. Verrattaessa nykytilanteeseen kiinnostava vientikielto kylmän sodan aikana liittyi teknologiaan, sillä se on keskeinen myös nykyisten talouspakotteiden listalla.

Talouspakotteet vaikuttavat pitkällä aikavälillä ja vaikuttavat laaja-alaisesti Venäjän talouteen.

Strategisen ja kaksoiskäyttöön soveltuvan eli sellaisen teknologian, joka on mahdollista muuntaa sotilaskäyttöön, sekä korkean teknologian rooli oli keskeinen kylmän sodan suurvalta-asetelmalle. Teknologisesti kehittyneempi länsi Yhdysvaltojen johdolla halusi pitää läntisen kehittyneen teknologian Neuvostoliiton ja sosialistisen leirin ulottumattomissa. Keskeinen keino oli Yhdysvaltojen hallinnoima ja vuonna 1949 käynnistetty korkean teknologian vientikielto, joka tunnetaan nimellä CoCom (engl. *Coordination Committee*). Vientikielto kohdistui [Neuvostoliittoon, Itä-Euroopan sosialistiseen valtioihin ja Kiinan kansantasavaltaan](#).

CoCom vientikielto oli tiukka ja Yhdysvallat yritti kontrolloida sitä vaikeuttamalla vientikieltoa rikkoneita maita esimerkiksi estämällä komponenttien tuonnin Yhdysvalloista tai vaikeuttamalla kauppaa. Ongelmallista oli kuitenkin se, että kieltoihin liittyvät päätökset vaativat kaikkien CoCom-partnereiden yksimielisen päätöksen. Lännen kannalta CoCom oli tärkeä väline, sillä Neuvostoliitto oli toisen maailmansodan jälkeen pitkälti riippuvainen kehittyneestä läntisestä teknologiasta. Suurin syy tähän oli [sotateollisen kompleksin eriytyminen siviilitaloudesta](#), suunnitelmatalous ja toimimaton sosialistinen työnjako.

Neuvostoliiton sotateollisuuteen liittyneiden ministeriöiden alaisten tutkimus- ja tuotantolaitosten muodostama sotateollinen kompleksi palveli Neuvostoliiton sotilaallista suurvalta-asemaa, joten sinne suunnattiin merkittävimmät investoinnit sekä korkeatasoisin osaaminen. Talouden kannalta keskeinen siviiliteollisuus jäi vaille investointeja, jolloin riippuvaisuus ulkopuolisesta teknologiasta nopeasti syveni.

Sosialistisen leirin muut valtiot eivät pystyneet tuottamaan tarvittavaa teknologiaa eikä Neuvostoliiton suunnitelmatalous tukenut innovaatioiden tuottamista. Nämä

seikat yhdessä [heikensivät merkittävästi Neuvostoliiton talouden pohjaa](#). Neuvostoliitto ei ollut kylmän sodan aikana [taloudellinen suurvalta](#).

Lännen yhtenäisyys määrittää pakotteiden tehon

Huolimatta vientikiellosta Neuvostoliitto sai tarvitsemaansa teknologiaa, sillä Neuvostoliiton ja sosialistisen leirin markkinat nähtiin houkuttelevina ja monet CoCom-partnerit kuten Iso-Britannia, Ranska ja Länsi-Saksa kävivät mielellään teknologiakauppaa Neuvostoliiton kanssa. CoCom ei ollut aukoton eikä asenne yksimielisen kielteinen Neuvostoliittoa kohtaan. Suomi ei ollut mukana vientikiellossa, mutta pyrki kuitenkin seuraamaan CoComin ohjeita. Suomi vei Neuvostoliittoon erityisesti 1980-luvulla korkeaa teknologiaa, mutta [yhteisymmärryksessä Yhdysvaltojen kanssa](#).

Teknologian siirtoa varten Neuvostoliitto rakensi kahdenvälisiin suhteisiin perustuneen keskittyneen [tieteellis-teknisen yhteistyön järjestelmän](#), joka suurvaltataso ongelmat kiertäen mahdollisti yhteistyön idän ja lännen välillä erityisesti Euroopassa. Suomi oli tieteellis-teknisen yhteistyön edelläkävijä ja pääosa teknologiaviennistä Neuvostoliittoon tapahtui juuri tätä kautta.

Huolimatta aktiivisesta teknologian siirrosta – sekä laillisesta että laittomasta – Neuvostoliitto ei kyennyt tuottamaan siirrettyyn teknologiaan perustuvia omia innovaatioita ja siten vahvistamaan ja monipuolistamaan talouttaan. Talous yksipuolistui energian vientiin keskittyneeksi raaka-ainetaloudeksi.

Talouden yksipuolisuus ja omien innovaatioiden puute on edelleen Venäjän ongelma, mikä on tärkeä asia juuri talouspakotteiden tehokkuuden näkökulmasta. Ilman läntistä teknologiaa Venäjän teollisuus kärsii kenties pahemmin kuin kylmän sodan aikana. Teollisuustuotanto kärsii jo nyt koneiden ja komponenttien puutteesta.

On hyvin mahdollista, että juuri teknologian viennin kieltäminen Venäjälle osoittautuu poikkeuksellisen tärkeäksi ja jopa kylmän sodan aikaa tehokkaammaksi turvallisuuspolitiikan työvälineeksi.

Venäjän vastatoimena pakotteille [kansallistamat länsimaiden omistamat leasing-lentokoneet](#) lentävät aikansa, mutta varaosien ja huollon puute pakottavat koneet vääjäämättä maahan tavalla tai toisella.

Kylmän sodan leudoimpina aikoina 1960- ja 1970-luvuilla idän ja lännen vuorovaikutus oli aktiivista. Samaan aikaan kun konflikti ja vastakkainasettelu määrittivät maailmanpolitiikkaa, tietoa ja teknologiaa siirtyi monitasoisen yhteistyön myötä molempiin suuntiin. Nykytilanteessa vastaava vaikuttaa mahdottomalta – ainakin lähitulevaisuudessa.

Vaikka CoCom:in kaltaista kontrollijärjestelmää ei olekaan, lännen rintama on osoittautunut pakotteiden kannalta tiukan yhtenäiseksi. Se tosin vaatii tiukkaa ja yhtenäistä linjaa myös jatkossa. Venäjän kaasusta ja öljystä riippuvaiset Euroopan valtiot ovat kiireen vilkkaa hakemassa vaihtoehtoja nykyiselle Venäjän energialle. On hyvin mahdollista, että juuri teknologian viennin kieltäminen Venäjälle osoittautuu [poikkeuksellisen tärkeäksi](#) ja jopa kylmän sodan aikaa tehokkaammaksi turvallisuuspolitiikan työvälineeksi.

Vanhoille käsitteille uudet sisällöt

Ovatko kylmän sodan ja rautaesiripun käsitteet käyttökelpoisia kuvaamaan Ukrainan kriisin myötä syntynyttä tilannetta? Tänä päivänä Venäjällä on vain harvoja tukijoita, kun kylmän sodan aikana Neuvostoliiton toimilla oli sosialistisen leirin tuki, osin toki puna-armeijan pakottamana.

Nykyisessä tilanteessa monet ystävätkin, kuten esimerkiksi Kiina ja Intia, [pitäytyvät antamasta suoraa tukea Venäjälle](#). Monella saattaa myös mieli muuttua sodan pitkittyessä ja Venäjän oman tilanteen vaikeutuessa.

Uuden kylmän sodan käsite kuvaa hyvin sotilaallisen aggression ja konfliktin vuoksi jakautunutta maailmaa, jossa vallitsee uudelleen ydinaseiden luoma uhka.

Selvää on, että Venäjän toimet ja retoriikka jakaa maailman. Tässä mielessä uuden kylmän sodan käsite kuvaa hyvin sotilaallisen aggression ja konfliktin vuoksi jakautunutta maailmaa, jossa vallitsee uudelleen ydinaseiden luoma uhka. Samankaltaisuudet eivät kuitenkaan takaa käsitteen suoraa käyttökelpoisuutta, vaan se on tarpeen päivittää kuvaamaan nykyistä tilannetta. Se tosin lienee mahdollista vasta sen jälkeen, kun kriisi on jollakin tavalla ratkaistu ja uusi maailmanjärjestys määritelty.

Rautaesiripun laskeutumisen metafora on Ukrainan presidentti Zelenskiyltä pragmaattista ja oivaltavaa retoriikkaa. Ottaen huomioon lännen tiukan yhtenäisen pakoterintaman, kylmän sodan aikainen rautaesiripun läpäisevä vuorovaikutus tuskin on mahdollista. Siksi olisi paikallaan päivittää myös rautaesiripun käsite. Lieneekö niin, että kylmän sodan aikaisen läpäisevän rautaesiripun sijaan läpäisemättömän rautaesiripun metaforan lanseeraajaksi päivittyy Volodymyr Zelenskiy?

Alun perin Politiikasta-lehdessä julkaistu teksti verkossa:

<https://politiikasta.fi/kylma-sota-rautaesirippu-ja-ukrainan-sota/>. Joitakin alkuperäisen tekstin linkkejä on päivitetty.